

Oponentní posudek diplomové práce

Autorka práce: Bc. Markéta Vávrová

Instituce: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Katedra obecné antropologie

Název práce: Gulag jako životní zkušenost (Sovětský represivní systém 30.–50. let 20. století ve vzpomínkách a memoárové literatuře)

Oponent: PhDr. Lukáš Babka

Markéta Vávrová se rozhodla ve své diplomové práci psát o velmi zajímavém, aktuálním a přitom ne zcela zmapovaném tématu. Tematiku Gulagu se totiž rozhodla uchopit nikoliv z obvyklého historicko-popisného hlediska, ale zaměřila se na ústní svědectví a tištěné memoáry bývalých vězňů Gulagu a jejich rozbor. Za cíl práce si dala analyzovat tyto vzpomínky z hlediska metodologie moderní historiografie a antropologie a dále popsat hlavní okruhy témat, kterým se autoři vzpomínek věnují.

Výsledkem její práce je text pohybující se na pomezí antropologie, historie a sociologie. Je napsán vcelku čtivě, svěže, bez přílišného množství překlepů a stylistických neobratností. Z textu je vidět zaujetí autorky pro její téma. Z hlediska teorie definovala metodiku práce s ústními prameny, správně zdůraznila zhoršující se kvalitu a věrohodnost ústní vzpomínky s postupem času, který uplynul od popisovaných zážitků. Nejpřínosnější částí práce se mi jeví kapitola 4. V ní rozebírá téma vzpomínek z hlediska jejich vzniku, motivace autorů, formy zpracování, definuje rozdíly mezi psanými a ústními vzpomínkami. Vůbec největší obohacení české vědy, které autorčina práce přináší, shledávám v zachycení očitých svědectví tří dosud žijících bývalých vězňů sovětských věznic a táborů. Realizaci a archivaci těchto rozhovorů byl české vědě přenechán cenný pramen pro další výzkum tématu. Četba jejich záznamu, který je přílohou práce, byla skutečným zážitkem.

Autorka předem zadané úkoly v zásadě splnila. Otázkou nicméně jak, v jaké kvalitě. Práce jako celek na mě totiž působí poněkud rozpačitým dojmem. Její příprava měla být podložena důkladnějším a dlouhodobějším studiem pramenů i literatury, více času by si zasloužilo promyšlení obsahu a struktury práce.

Jako zbytečné se mi v kontextu stanoveného tématu jeví zařazení čistě historických kapitol (jde o kapitoly 2, 5, 6, a částečně též o kapitolu 7). Vzhledem k tomu, že sama práce není příliš obsáhlá (z celkových přibližně 83 stran čistého textu zabírají zmiňované kapitoly cca 30 stran), měla se autorka svému hlavnímu tématu věnovat obsáhleji. Uvedené kapitoly nejen že v podstatě nekorespondují s obsahem práce a vydaly by na samostatné studie, ale usvědčují autorku z omezené znalosti tématu i vhodných pramenů a literatury (resp. z jejich nepoužívání). Hlavním zdrojem informací byl autorce český překlad knihy Anne Applebaum *Gulag*. Pomíjí však další tematické práce vydané jednak v češtině (v odborném periodickém tisku vyšlo několik vhodných studií), především však až na několik řídkých výjimek vůbec nepoužívá zahraniční literaturu. Není pravda, že „sekundární literatury věnované přímo otázce sovětského represivního systému nebo táborů Gulagu neexistuje mnoho“ (s. 19). Naopak sekundární literatury ve všech hlavních světových jazycích existuje ohromné množství (vydávány jsou od samého vzniku SSSR, z novějších lze zmínit práce R. Conquesta, G. Ivanovy, A. Kokurina, V. Zemskova, M. Morukova). Stranou ponechávám edice, jichž byla rovněž vydána celá řada. Uvedené části diplomové práce nejsou výsledkem cíleného studia problematiky (buť i jen komparatistického), ale jde o schematické teze převzaté z několika opakovaně používaných knih.

Autorka se v těchto kapitolách dopouští i občasných faktografických chyb. Nepřesná je například informace (s. 54), že političtí vězni v SSSR byli odsuzováni na základě paragrafu 58. Mělo by být uvedeno, že tento paragraf se vztahuje o textu trestního zákoníku, který však platil pouze pro RSFSR. Ostatní svazové republiky měly vlastní trestní zákoníky s mnohdy odlišným číslováním paragrafů.

Nejasné je zařazení kapitoly 3, která popisuje perzekuci Čechoslováků. Autorka se údajně snaží „nastínit, jaké skupiny [...] byly perzekvovány...“. Kromě toho, že kapitola se vůbec nevěnuje tématu práce, pomíjí rovněž fakt, že dané téma již bylo poměrně obsáhle zpracováno (nastíněno) českými historiky. Je zarážející, jak velké množství nepřesností autorka do svého textu vnesla. Mezi oběťmi represí pomíjí např. československé vojáky, kteří do SSSR ustoupili z Polska po jeho napadení Německem (píše pouze o těch, kteří odešli do SSSR z Československa dobrovolně z idealistických důvodů). Ačkoliv se odvolává na práce Vladimíra Bystrova, jeho hlavní studii o perzekuci Čechoslováků v SSSR vůbec nezmiňuje (stejně je tomu i s pracemi Mečislava Boráka a jeho týmu). Zcela mylně pak charakterizuje oběti perzekucí ze strany příslušníků meziválečné ruské emigrace. Píše (s. 22), že oběťmi byly často ženy, které se provdaly za československé občany... Opak je pravdou, mezi oběťmi odvlékání byla podle dosavadních zjištění pouze jediná žena z řad emigrace, všichni ostatní byli muži. Autorka nevyužila ani jednu z publikovaných vzpomínek obětí, ačkoliv například memoáry Konstatnina Čcheidzeho jsou dostupné i v češtině. Nezmiňuje mnoho tisíc lidí odvedených z východního Slovenska (práce Petera Juščáka a dalších).

Autorka má občas rovněž problémy terminologické. Nerozlišuje pojmy totalitní a totalitární, resp. tyto pojmy používá nepřesně. Nejednotně používá zkratku Gulag – někde se vyskytuje v plurálu (v Gulazích, Gulagům), jinde v singuláru (tábory Gulagu).

Zdaleka největší problém posuzované práce shledávám v nedostatečné heuristice podkladů ke kapitolám obsahově korespondujícím s názvem práce. Až na výjimku autorka nepoužila žádný zahraniční text. Využívá pouze memoáry vydané v českém překladu a ani ty nevyužívá plně. V seznamu literatury řada českých titulů chybí (jak původních tak překladových), z těch uvedených je pak využívána pouze menší část. Není pravdivé tvrzení, že publikování memoárové literatury stálo doposud na okraji zájmu (s. 11). V Rusku a dalších svazových republikách byly od počátku perestrojky vydány stovky a stovky vzpomínek nejrůznějšího charakteru, rozsahu i kvality. Autorka sice jmenuje sdružení Memorial, je zjevné, že ho při přípravě práce nevyužila. V opačném případě by mohla použít stovek (spíše tisíců) rukopisných memoárů a zvukových nahrávek osobních vzpomínek bývalých vězňů, které jsou a archivu Memorialu uloženy.

není rovněž pravda, že „většina materiálů v ruských archivech je badatelské veřejnosti stále nedostupná“ (s. 18) Řada archivů je pochopitelně dosud pro bádání uzavřená (archivy FSB, MID ad.), ohromné množství dokumentů v Moskvě i ruských regionech je však volně přístupných.

Je pochopitelné, že za účelem napsání diplomové práce není potřeba jezdit bádát do zahraničí, absenci relevantní literatury, která se ve značném množství nachází přímo v Praze, kde je možné ji studovat, však omluvit nelze. Autorka však nevyužila ani odborné studie, které přímo korespondují s jejím tématem (např. práce Nancy Adler *The Gulag Survivor*, sborníky *Le Goulag en héritage, Reflections on the GULAG*, ad.). Nepoužívá žádný z publikovaných memoárů či básnických sbírek, s jedinou výjimkou pomíjí i memoárové antologie. Četnější citace z více zdrojů by text výrazně oživily – přinejmenším zvláště působí, pokud více než polovina citátů uvedených v kapitole 8 pochází z jediné publikace (*Jen jeden osud*). Ze stejné knihy jsou opsány rovněž biografie všech autorů.

V případě pečlivější přípravy by mohla celá práce působit precizněji a komplexněji. Mnohem plastičtěji by mohla autorka popsat osobní zkušenosti se sovětským represivním systémem. Struktura věznic a táborů byla složitější a pestřejší, než jak je nastíněno, celý

systém se značně proměňoval v čase i prostoru. Stejně tak tomu bylo i s pracovním využitím vězňů (v textu výrazně převažuje tematika Kolymy). Také každodenní život perzekuovaných se neodvíjel pouze ve schématu, v jakém jej popisuje autorka. Jinak své věznění prožívali a pohlíželi na něj vězni z 20. let, jinak ze 30. let, jinak viděli svou situaci sovětští vojáci, kteří byli po návratu z německého zajetí v roce 1945 uvrženi do dlouholetého věznění. Každý z vězňů podléhal jinému druhu perzekuce.

V práci dále chybí celé tematické bloky. V případě lepší přípravy by autorka mohla analyzovat vztahy mezi vězni a dozorci, popsat téma kultury v Gulagu. Velkou výpovědní hodnotu má rovněž lágrová poezie, která často odrážela jak vzpomínky vězňů tak jejich pocity (takto autorka uvádí pouze báseň sociologa a geografa, čelné představitele eurazijců Petra N. Savického, kterého opakovaně jmenuje jako Savinckého – s. 87, 145. Ten však skutečně nepatřil mezi nejvýznamnější autory poezie, jak je uvedeno na s. 16). Ne ve všech táborech bylo jídlo tím hlavním, nač vězni mysleli, ne všude se pracovalo podle nelidských norem, ne všude docházelo k násilí a vraždění. Vzpomínky zanechali rovněž cizinci věznění v táborech – jejich pohled je z podstaty věci odlišný od ruského. Důležitá a tragická je dále tematika dětí-vězňů (těch se autorka dotkla jediným odstavečkem).

Toto vše je v literatuře popsáno, a to jak v podobě memoárů, tak rovněž formou odborných studií.

Rovněž počet ústních výpovědí je podle mě poměrně nízký na to, aby se z jejich obsahu daly utvářet obecné závěry jiného charakteru, než potvrzujícího obecně přejímané šablony vývoje vězeňství a života vězňů

V práci chybí srovnání autorů z pozice odlišnosti jejich životních osudů a ideového zaměření, což jsou faktory významně ovlivňující výpovědní hodnotu jejich textů. Ne všichni intelektuálové, kteří byli autory většiny memoárů (viz s. 17), měli stejný pohled na svět. Stranou je ponechán rovněž literární rozbor studovaných textů, byť ten patří již spíše do tematiky literární vědy či literární komparistiky.

Drobnější výtky na závěr: není mi jasný smysl uvádění některých citátů v originálním znění (v ruštině či angličtině). Pominu-li občasné překlepy v azbuce (např. slovo троцкистическая neexistuje – s. 54), pak by překlad citátů činil text srozumitelnějším. Odkazy na použitou literaturu jsou nejednotné, často chybějí strany, což je u citované knihy, která má mnoho set stran, poměrně zásadní informace. Neprofesionálně vypadá, pokud je na citaci z časopiseckého článku odkazováno prostřednictvím již publikované citace v knize (navíc pokud je článek v Praze k dispozici) – viz poslední řádek na s. 54. Rejstřík je asi pouze výběrový (některá jména chybí), u řady jmen jsou chybné stránkové údaje (např. Savickij, Solženicyn, Ginzburg...).

Celá práce je připravena zbytečně narychlo, bez kvalitní heuristiky (snad s výjimkou dostupných orálních pramenů), studia shromážděných podkladů i promyšlení struktury. Obecné kapitoly věnované historii Sovětského svazu a jeho vězeňství jsou nadbytečné. Formálně sice text splňuje požadavky kladené na diplomovou práci a doporučuji jej k obhájení, pro jeho ohodnocení však navrhuji stupeň: dobrý.

V Praze 4. června 2010

Yuli All